

večjih premoženj v Trstu ter si zgradil ogromno palačo na vogalu ulic Coroneo in Carducci. Bil je velik dobrotnik svoji domači vasi in okolici.⁷ Indeks Protokolov Kalistrovega krstnega imena ne navaja.

Nove volitve v Trstu bistvene spremembe niso prinesle. Novi mestni svet je znova izvolil Contija za župana. Vladna seja 10. marca 1863 je okarakterizirala Contija kot človeka brez značaja (notorisch ein charakterloser Mensch) in ga cesar znova ni potrdil. V Innsbrucku nikdar ni nastopil službe, je pa prestopil v konservativno stranko in bil od nje izvoljen v državni zbor, pa potem tudi znova predstavljen v Trst (5, 286).

Slatina v registru 4. knjige ni Podravska Slatina na Hrvaškem, kakor je tu zapisano, ampak Slatina v stari Romuniji, saj je na str. 48 naveden ves potek železnice »Galatz-Bukarest-Slatina-Crajova«. V registru 3. knjige je kazalka »Dakovo siehe Djakovo«, vendar pa geslo Djakovo manjka. V registru 6. knjige manjka črtica pri D, tako da piše »Dakovo siehe Diakovár«, pa tudi »Diakovár (Dakovo)«.

18. septembra 1862 je državni minister Schmerling ob osnutku občinskega reda in občinskega volilnega reda za Spodnjo Avstrijo razlagal tudi glavne težnje ureditve občinskega sistema. Ministrstvo je želelo preprečiti preveliko raznolikost po deželah. Schmerling je posebej pripomnil, da so osnutki »za nemško skupino dežel Spodnjo in Zgornjo Avstrijo, Štajersko, Koroško, Kranjsko in Salzburško v popolnem soglasju in da se le glede virilistov deloma razlikujejo«. Zaradi lokalnih razmer da so drugačni osnutki za Tirolsko in Dalmacijo (4, 211, 212). 31. oktobra je Schmerling spet poročal o osnutkih za Štajersko, Zgornjo Avstrijo, Koroško, Kranjsko, Salzburško, Istro, in Goriško, narejenih po vzorcu spodnjeavstrijskega osnutka. Pri tem je navedel še nekaj razlik med njimi (4, 324).

1. oktobra 1862 je Schmerling govoril o izpraznjenem mestu deželnega predstojnika na Kranjskem. Rekel je, da po Ulepičevi smrti (23. julija 1862) išče primerne naslednika, da pa ni našel niti med domačini niti med razpoložljivimi višjimi uradniki nikogar, ki bi bil po vodstvenih sposobnostih, poreklu in jezikovnem znanju res primeren. Ker pa vojvodina Kranjska ni tako velika dežela in ker slovensko gibanje ni tako pomembno, pa tudi ni upravičeno (übrigens auch einer Berechtigung entbehre), bo predlagal barona Schloissniga, ki sicer ni nobena posebna kapaciteta, tudi ni zelo energičen, pozna pa razmere v Ljubljani, kjer je bil gubernijski svetnik, pa tudi razmere v Celovcu, kjer je bil nazadnje namestnik, so ljubljanskim precej podobne (4, 226). Schloissnig je bil imenovan 17. oktobra 1862 za kranjskega deželnega predsednika z naslovom in značajem namestnika in je bil to do upokojitve 12. novembra 1865.

Ob razpravljanju o ustanovitvi medicinske fakultete v Gradcu 23. novembra 1862 je izjavil Schmerling, da to ni samo deželna zadeva; da ima graška univerza poseben pomen za Primorje in da bi bilo tudi v političnem oziru zelo koristno, če bi bili zaradi ustanovitve medicinske fakultete Goričani in predvidoma tudi Italijani pritegnjeni v Gradec (5, 67). 23. februarja 1863 je bil na dnevnem redu predlog hrvaško-slavonske dvorne pisarne o ustanovitvi jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti v Zagrebu. V državnem svetu (Staatsrat) se je polovica strinjala s predlogom, polovica pa je zavračala oznako »jugoslovanska«. Lichtenfels, predsednik državnega sveta, je menil, da oznaka sicer ne vzbuja ravno političnih pomislekov, je pa nepravilna. V Avstriji je recimo mogoče ustanoviti akademijo za egiptovsko starinostvo in zgodovino, ni pa mogoče osnovati egiptovske akademije. Hrvaško-slavonski dvorni kancler Mažuranič je poudaril, da mora po mnenju sabora imeti institucija jugoslovanski pečat in da so bile s tem povezane nacionalne ideje glavni vzrok, da je bila tako hitro dosežena subskripcija 175.000 gld. Za znanstveno akademijo brez imena bi se ne nabralo dosti. Zunanji minister se je bal, da ne bi težnja Jugoslovancev po nacionalnem konstituiranju dobila nove hrane in nevarnih vzvodov. S tem se je strinjal vojni minister, češ da mu je dobro znano rovarjenje škofa Strossmayerja in drugih razvnetih Jugoslovancev. Če ne bo prišlo do akademije v Zagrebu, je napovedal Mažuranič, bo kmalu nastala jugoslovanska akademija v Beogradu z Avstriji nevarnimi političnimi in protikatoliškimi tendencami (5, 266–268). 7. marca je cesar dovolil ustanovitev jugoslovanske akademije. 30. septembra 1863 je bila na dnevnem redu proslava petdesete obletnice zmage v bitki narodov nad Napoleonom, ki so jo pripravljali za 18. oktober v Leipzigu, in vprašanje avstrijske udeležbe na njej. Kazalo se je, da popolna neudeležba ne bi bila na mestu, vendar naj bi bilo sodelovanje omejeno na najmanjšo mero. Za neudeležbo veteranov v Leipzigu bo lahko služilo kot lep izgovor že prej za isti dan predvideno polaganje temeljnega kamna za Schwarzenbergov spomenik na Dunaju (6, 355).

Teh nekaj primerov naj vsaj deloma pokaže, koliko vsestransko zanimivega gradiva je v Protokolih avstrijskega ministrskega sveta. Res veseli moramo biti, da je ta serija tako skrbno urejevana in da tako redno izhaja, v skupno korist nas vseh.

Vasilij Melik

⁷ Primorski slovenski biografski leksikon, 8. snopič, Gorica 1982, str. 14.

ŠE ENKRAT O KNJIGI ERICA J. HOBSBAWMA: NACIJE IN NACIONALIZEM

V Zgodovinskem časopisu št. 3/1992 je Boris Gombač obsežno in v glavnem (vsebinsko) točno predstavil knjigo znanega britanskega zgodovinarja, ki ga po prevodu njegovega izvrstnega »Obdobja revolucije«¹ že nekaj časa poznamo tudi slovenski bralci. Eric J. Hobsbawm spada – kot pravilno opozarja Gombač – med najpomembnejše in najplodnejše sodobne britanske marksistične zgodovinarje in se v svojih delih, ki večinoma obravnavajo socialno, gospodarsko in politično zgodovino zadnjih dvesto let, odlikuje po vsestranskem znanju in izjemno duhovitem, dinamičnem slogu. Branje Hobsbawmovih monografij in razprav je zato pravi intelektualni in čitateljski užitek, kar pa seveda ne pomeni, da se je

¹ Eric Hobsbawm, Obdobje revolucije, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1968 (prevedel Mirko Avsenak).

mogoče z vsem, kar je zapisal in kar zapiše, samo strinjati. Knjiga o »Nacijah in nacionalizmu«, o kateri govori Gombačovo poročilo, je že eno takšnih del, ki vzbuja tudi najrazličnejše pomisleke in ga ni mogoče oceniti, zlasti z našega, slovenskega stališča in zgodovinske izkušnje ne, le navdušeno pozitivno. Na to, da so nekatera Hobsbawmova stališča v tej knjigi vprašljiva, če ne celo izrazito enostranska, so med drugim že opozorili polemični odzivi nanjo neposredno po njenem izidu v angleščini leta 1990, ki jih Gombač sicer mimogrede omenja, toda podrobneje ne navaja. Tudi sam se ne bom toliko zadržal pri teh kritikih, kot bom poskušal kratko predstaviti nekaj svojih opažanj in zadržkov, saj sem prepričan, da so Hobsbawmova videnja »nacije in nacionalnega« na Zahodu dokaj razširjena in značilna za precejšen del zahodnoevropske in ameriške akademske javnosti.

Problem vidim že v Hobsbawmovem izhodišču: avtor knjige o »Nacijah in nacionalizmu« sicer priznava, da sta fenomena »nacije in nacionalnega« zgodovinska pojava, brez katerih ni mogoče razumeti evropske in morda celo ne svetovne zgodovine zadnjih dvesto let, toda obenem je mnenja, da sta »nacija/narod« kot socialno in kulturnozgodovinsko dejstvo nekaj abstraktnega, saj pojma resnično objektivno in občevaljavno ni mogoče zajeti z nobeno stvarnejšo opredelitvijo. Fenomenu »nacije in nacionalnega« (»nacionalnemu vprašanju«) se je tako po Hobsbawmu mogoče približati le na en način: z analizo gibanj in koncepcij nacije, torej s pomočjo analize »pojava nacionalizma«. Pri opredelitvi »nacionalizma« se britanski avtor poslužuje opredelitve Ernesta Gellnerja, po kateri je »nacionalizem politično načelo, ki priznava za najtrdnejšo in primarno skladnost med politično in narodno enotnostjo.«² S tem pristaja na tezo, da sta cilj vsake nacije predvsem »ekspanzija«, »razmejitev s sosedi« in politična osamosvojitve v lastni državi, kar je v Hobsbawmovih očeh – zlasti z vidika 20. stoletja, ki je in bi moralo biti stoletje povezovalja in evropske/svetovne integracije – nujno nekaj negativnega in anahronističnega.

Posledice takšnega – enostransko na hegeljansko razumevanje nacionalnega – oprtega izhodišča za Hobsbawmovo nadaljnje razmišljanje o »naciji« in »nacionalizmu« so hitro jasne: avtor nam namreč že v uvodu v svojo knjigo odkrito pove, da zanj »narod/nacija« nikakor nista nekaj primarnega, temveč ideološki konstrukt (mit), ki je lahko šele z razširitvijo pismenosti in znanja (uvajanje šolske obveznosti) od konca 18. stoletja dobival širše socialno zaledje. Hobsbawm se v tej zvezi precej svobodno opre na znano kronološko/problemso »tipologijo« narodov in narodnih gibanj, s katero je pred časom v zahodni Evropi zaslovel češki zgodovinar Miroslav Hroch, in postavi približno naslednjo tezo: narodi/nacije so pojav moderne dobe (od 18. stoletja dalje), čeprav že pred tem eksistirajo jezikovne in kulturne skupnosti s svojimi posebnostmi. »Nacionalizem« kot politično gibanje je ideološki proizvod izobraženstva in srednjih razredov in torej pojav, ki ga kaže kronološko razumeti kot predhodnika »naroda/nacije«, pri čemer sta fenomena »naroda/nacije« in »nacionalizma« z vidika družbene zgodovine in analize nekaj sekundarnega, kar je nižjim socialnim slojem ponujeno in vsiljeno od zgoraj.³

Socialni zgodovinar Hobsbawm ima seveda prav, ko trdi, da so državne (uradne) ideologije in ideologije različnih političnih gibanj v veliki večini stvar elit in zato prav slab pokazatelj tega, kar se »mota po glavah« običajnih državljanov. Toda njegova knjiga na žalost ni poizkus »socialne poglobitve« razumevanja in raziskovanja pojma »nacije in nacionalne zavesti«, za katero se zavzema, temveč predvsem obračun z dosedanjimi razlagami in obravnavami tematike, ki so po Hobsbawmovem mnenju v veliki večini (vse?) ostale v domeni »mitičnega in ideološkega« in premalo upoštevale tisto, česar – kot rečeno – tudi sam ne preiskuje: vprašanje o tem, kaj pomeni nacionalna zavest za večino vsakokratnih prebivalcev konkretne skupnosti in v kakšnem odnosu je nacionalna identiteta z drugimi elementi in ravnimi samo-identifikacije. In, če je to prvi pomislek, naj sledi še drugi: kdaj in kako (v kakšni zgodovinski situaciji in kakšnih socialno-gospodarskih razmerah) je, kot trdi Hobsbawm, nacionalna zavest (identiteta) nekaj kratkokrajnega in hitro spremenljivega, je prav tako šele treba natančneje ugotoviti.

Razumevanje Hobsbawmovih stališč otežuje dejstvo, da Hobsbawm ne razlikuje jasno med »narodom« (kot jezikovno-kulturno-etnično skupnostjo) in »nacijo« (kot narodom-državo) in do mere takšne distinkcije tudi zavrača. Pri tem imajo v kontekstu mojega zapisa resda nekoliko shematično, čeprav po mojem mnenju dovolj verno povzeta stališča britanskega zgodovinarja pomembne posledice za njegovo knjigo in njegovo razumevanje posameznih etap razvoja nacionalnega vprašanja. Sam se lahko tudi vnaprej omejim le na nekaj pripomb, saj Hobsbawm sega silno široko in posebno, kar zadeva 20. stoletje, obravnava ob evropskih tudi afriška, azijska in južnoamerišna narodno-osvobodilna gibanja – to je seveda poseben problem, saj vsega sveta enostavno ni mogoče spraviti na isti imenovalček, Hobsbawmu pa so velike razlike in pogosto ohlapne pojmovne opredelitve predvsem in vedno vznova dokaz za neoprijemljivost in poljudnost pojma »nacionalnega/narodnega« in narodne identifikacije.

Ena osrednjih tez Hobsbawmova knjige je, da so imela narodna gibanja (»nacionalizmi«) v 19. stoletju bistveno drugačno naravo in zgodovinsko funkcijo kot jih imajo v 20. V 19. stoletju so, čeprav ne v celoti, težila k povezovanju in integraciji v kompleksne nacionalne države, kar naj bi po britanskem zgodovinarju ne razkrivale le Italija in Nemčija, temveč tudi volja Hrvatov in Srbov, da se združijo v Jugoslavijo (sic!).⁴ Z rastjo nacionalizmov v Evropi ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja naj bi nato nacionalna gibanja dobila novo, napadalnejšo in destruktivnejšo podobo, pri čemer naj bi jim dale Wilsonove točke o samoodločbi konec prve svetovne vojne dodatni zagon. Za naše uho je vsekakor nenavadno, če slišimo britanskega zgodovinarja, ki trdi, da je bil hitlerijanski nacizem skrajna razvoja možnost razumevanja Wilsonovih načel.⁵ Hobsbawmov pomislek, kar zadeva Wilsonov program in samoodločanje

² Hobsbawmovo knjigo sem najprej bral v angleščini, tu pa jo citiram po italijanskem prevodu, ki ga je uporabil tudi B. Gombač v svojem poročilu. Eric J. Hobsbawm, *Nazioni e nazionalismo*, Einaudi 1991, str. 11.

³ Prav tam, str. 10–15.

⁴ Prav tam, str. 38.

⁵ Prav tam, str. 158.

srednjeevropskih narodov leta 1918, pa je pravzaprav isti, ki ga sledimo skozi vso knjigo: ker po Hobsbawmu zelo malo vemo o tem, kaj je nacionalna zavest pomenila za množice, naj bi bilo jasno, da so bile »samoodločbe« leta 1918 zopet v prvi vrsti stvar »odločitve« elit, v očeh preprostih ljudi pa v najboljšem primeru dejanje, ki je obetalo vsestransko izboljšanje kvalitete življenja. Slednje naj bi potrjeval tudi primer koroškega plebiscita, na katerem se je del Slovencev odločil ne za od večine izbrano (slovensko) državo, temveč za državo, ki jo je večina prav nedavno pred plebiscitom zapustila.⁶

Iz vsega povedanega je razumljivo, da je tudi Hobsbawmova analiza oživitve nacionalnih problemov v srednji, vzhodni in celo zahodni Evropi od 1970/80 dalje, zaznamovana z izrazito vrednostnimi predznaki. Hobsbawm se niti posebno ne trudi, da bi problem razložil ali preiskal v daljši zgodovinski perspektivi, saj je v njegovem obzorju nadaljna delitev sveta in Evrope v manjše ali večje nacionalne države v popolnem nasprotju z modernizacijskimi in integracijskimi težnjami, ki so po njegovem mnenju očitno edina prava človekova prihodnost. Zato se tudi ne sprašuje o tem, zakaj na Balkanu, v srednji in vzhodni Evropi meje šele postavljamo v času, ko jih zahod že odpravlja, čeprav so vzroki za to zamudi (tudi iz njegovega besedila) več kot očitni. Nasprotno: brez posebnega dokazovanja ugotavlja, da gre zlasti pri gibanju majhnih narodov kot so Valižani ali Estonci (sic!) za »reakcije, ki izvirajo iz slabosti in strahu« in težijo k postavitvi »barikad v obrambo pred napadi modernega sveta«. V isti sapi – še leta 1988 z neverjetno naivnostjo in podatkovno netočno – ponuja kot sjuosevrsten zglede jugoslovansko revolucijo, ki naj bi uspela »preprečiti pokol med narodi v svojih mejah za tako dolgo obdobje kot še nikoli v njihovi zgodovini« in zatrjuje, da – »čeprav preživlja to veliko dejanje danes zelo kritično fazo« – »nacionalne napetosti« v Jugoslaviji vse do leta 1988 in celo leto 1988 še niso »zahtevale eno same (človeške) žrtve«.⁷

Hobsbawm seveda govori v svoji knjigi o številnih vprašanih in vidikih »nacionalnega«, ki jih je deloma že prikazal Boris Gombač v svojem prikazu, obenem pa tudi drugih, ki jih v kratkem poročilu niti Gombač, niti podpisani ne moreva v celoti zajeti. Vseeno bi rad opozoril še na en problem, to je na Hobsbawmovo obravnavanje jezika kot enega izmed kriterijev/meril pri opredeljevanju narodnega/etničnega. Hobsbawmu jezik ni objektivni razločujoči znak narodne posebnosti in zato tudi ne merilo opredelitve naroda/nacije, saj ima že pri roki (Irci) narod, ki se ne utemeljuje na jeziku. Utemeljevanje etnične narodne posebnosti z jezikovno različnostjo mu je tako prilično tuje in umetno, kar pa zopet posplošuje, saj obravnava na isti ravni Valižane, Škote, Bretonce in njihova prizadevanja po oživitvi lastnih jezikov na eni strani in baltiške narode na drugi. Posplošitve, ki segajo od Tamilov na Ceylonu do pripadnikov plemena Joruba v Afriki, so v Hobsbawmovi knjigi sploh posebna težava, saj vprašanja o jezikovni enakopravnosti več sto jezikov na Papui-Novih Gvineji in njihovega pomena za narodno/etnično opredelitev tamkajšnjih domorodcev po vsej verjetnosti ni mogoče obravnavati na isti ravni kot usode etnično/jezikovnih skupnosti (ostankov starih narodov!), ki so jih na zahodu Evrope v času od 18. stoletja zatrla močne »nacionalne« države Španija, Francija in Velika Britanija. Hobsbawmu – kot marksistu in Britancu – je pri tem popolnoma jasno, da je jezikovna enakopravnost manjšinskih jezikov ena temeljnih civilizacijskih pravic, vendar vidi njeno uresničitev le kot problem funkcioniranja demokratičnega političnega sistema. Problem naj bi bil – kot meni – končno isti kot problem multikulturalnosti in multijezičnosti Združenih držav Amerike: v trenutku, ko je določena skupnost dovolj močna, ji je treba omogočiti, da v okolju, kjer živi, komunicira tudi v svojem jeziku. In v tej luči je tudi vprašanje o tistih nekaj Valižanih, Škotih in Irčih, ki še želijo govoriti (ali oživiti) svoj jezik, samo vprašanje demokracije britanske družbe, saj nikogar ne kaže siliti govoriti jezik, ki ga ne zna, v širši skupnosti pa je seveda treba govoriti jezik, ki je lahko sredstvo funkcionalnega srečanja in povezave.

Hobsbawmova knjiga o »Nacijah in nacionalizmu« je nedvomno podatkovno in stvarno zelo bogata – kot je to prepričljivo pokazal Boris Gombač. S Hobsbawmovo skepso in njegovim odporom agresivnemu nacionalizmu, ki ga je ne nazadnje osebno doživel kot Žid, se je mogoče v marsičem strinjati. Toda v isti sapi je najbrže res, da je treba duhovite metafore – kot je tista Benedikta Andersona, da naroda v bistvu sploh ni, saj so le skupnosti posameznikov, ki zaživijo kot narod šele na nogometnem igrišču – le vzeti tudi z določeno rezervno. Končno je zgodovina, ki jo živi še danes svet, ki je bil nekdaj tudi naša domovina, le preveč krvava, da bi jo lahko odpravili z eno samo gesto in poslali v skladišče starin in mitologij. Hobsbawm je v tem pogledu – glede na svojo znanstveno reputacijo – neoprostljivo in skoraj zastrašujoče poenostavljiv in površen.

Moj glavni očitke Hobsbawmu ni le njegov univerzalizem, s katerim poskuša marksistično-internationalistično in obenem Toynbeejevsko privzdignjeno, z zornega kota britanske kvazisvetovljansko/kolonialne izkušnje in tako sveta kot celote, ki naj bi ga bilo mogoče izvesti na isti imenovalec, na isto raven in ista merila, razložiti vse procese in pojave. Tovrstne univerzalistične ambicije britanskega zgodovinskega pisja je prav v primeru Arnolda Toynbeeja že v letih 1948–49 zavrnil Ortega y Gasset, ki je v svojih predavanjih o Toynbeejevi »Study of History« vzkliknil: »Zdaj ne gre več za narod. Zdaj moramo pred Toynbeejem braniti idejo plemena. Potem, ko smo slišali, kaj (Toynbee) meni o narodu in se nam to zdi nezadostno, začnemo – proti svoji volji – dvomiti, da ima ta človek jasno predstavo o tem, kaj je (sploh) pleme? . . . Toynbee, kot vedno, razmišlja o vedenju Špancev in Portugalcev v zvezi s primitivnimi ljudstvi Afrike, Amerike in Oceanije, torej z vidika tujega časnika in absolutne razdalje . . . Nikakršne predstave nima o tamkajšnji resničnosti in ji zato ne more pokloniti naklonjene besede . . .«⁸

Hobsbawm je po svoji socialni in kulturni občutljivosti – o tem ni dvoma – daleč od Toynbeeja, čeprav se ni mogoče znebiti vtisa, da ima za narodnostno/nacionalno resničnost današnje srednje in vzhodne Evrope, kljub svojemu marksizmu, prav tako malo posluha kot njegov slavni predhodnik. Toda

⁶ Prav tam, str. 159.

⁷ Prav tam, str. 204.

⁸ Jose Ortega Y Gasset, Una interpretacion de la historia universal, Revista de Occidente, Madrid 1966, str. 353–359.

tisto, kar v Hobsbawmovi knjigi o »Narodih in nacionalizmu« lahkó z našega, recimo srednjeevropskega stališča, resnično moti, je še nekaj drugega: to je njegova nesposobnost, da bi razumel, da človeška zgodovina ni le razumski konstrukt in so njene nerazumske, čustvene in iracionalne pojavnosti prav tako njen sestavni del, ki ga moramo zgodovinarji ne le ocenjevati negativno-pozitivno, temveč predvsem poskušati razlagati in razumeti kot dejstvo sveta, v katerega smo postavljeni in v katerem živimo.

V tej zvezi je seveda spet razumljivo, da Hobsbawm skoraj ne omenja Herderja in njegove misli, ki prav tako pripada 18. in 19. stoletju. Pomembno se namreč razlikuje od svojega sodobnika – prav tako židovskega porekla, prav tako Britanca in prav tako univerzitetnega učitelja, ki je ob različnih priložnostih opozoril na večznačnost, vsaj dvojnost »nacionalizmov«: Isaiah Berlin, dolgoletni predsednik Britanske akademije v nasprotju s Hobsbawmom vidi v 18. stoletju in Herderjevi filozofiji pomemben izraz spremenjenega čustvovanja tedanjega časa, ki odkriva v etnični/narodni skupnosti za kasnejši razvoj posameznika in skupnosti eksistencialno pomemben okvir občutenja in zavesti o pripadnosti (»the idea of belonging«).⁹ Herderjeva misel, da je »nostalgija najplemenitejša med vsemi bolečinami«, in da pomeni »biti človek« tudi biti sposoben, da se »nekje počutiš doma, z ljudmi svoje vrste«, je po Berlinu hočeš/nočeš sestavni del novoveške človeške senzibilnosti in drug vidik »nacionalizma« 19. in 20. stoletja, ki ga nikakor ne kaže prezreti in podcenjevati. To pa seveda v končni posledici pomeni, da nacionalizem kot pojav nima le dezintegrativne socialne, temveč – vsaj v sodobni dobi tudi pomembne – integrativne eksistencialne in kulturnozgodovinske – funkcije.

Hobsbawmova knjiga je nedvomno pomembna spodbuda k razpravi, zato moramo biti Borisu Gombauču hvaležni, da je opozoril nanjo. Toda ob tem je – po mojem mnenju – v svojem strahu in sočasni nesposobnosti, da bi se razločujoče soočila z nacionalizmom in nacionalnim fenomenom izrazito enostranska. Nacionalne ideologije so lahko mitomanske in izrazito ideološke – kot misli znani britanski zgodovinar, toda obenem so ne le ideološki, temveč globlji socialni in kulturni zgodovinski fenomen, ki ima neverjetno časovno vztrajnost. Kako drugače razložiti vedenjske in mentalitetne obrazce, ki se ne le na tleh nekdanje Jugoslavije, temveč še bolj v nekdanji Sovjetski zvezi vračajo po desetletjih prekinitve v pretekli čas – kot da bi 20. stoletja sploh ne bilo? Kako končno razložiti tisto morijo na tleh nekdanje Jugoslavije, za katero smo sami dolga leta mislili, da ni več mogoča, a je vseeno postala del naše resničnosti?

Eric J. Hobsbawm je imel v svoji knjigi ves čas v mislih Hegla, Isaiah Berlin pa je pravilno opozoril, da se je treba vrniti k Herderju in vprašanju o pojmu »pripadnosti«. Vaclav Havel je nato napravil še korak dalje: zavzel se je za najširšo možno opredelitev »doma«.¹⁰

In s tega vidika bi moral celo Hobsbawm sam priznati, da je njegova knjiga o »Nacijah in nacionalizmu« prav toliko ideološka kot nacionalno-ideološke koncepcije, ki jih zavrača. Če resnično hočemo videti stvari od spodaj, se vprašajmo, kaj človeku velikega sveta, ki je predmet Hobsbawmovo razprave, danes pomeni »dom«. O tem, da je bil pojem »doma« nešteto krat kruto zlorabljen, ne gre izgubljati besed. Vprašanje, na katerega bi moral odgovoriti zgodovinar tudi z manjšo akademsko reputacijo od Hobsbawmova, pa je: kaj ni želja po »domu« eksistencialna človekova potreba in kaj se zgodi, ko je posameznik in skupnost ne znata ali ne moreta več uresničiti.

In prav tu se neha akademsko/univerzitetna razprava o tem, kaj je in kaj ni prav, kaj je pozitivno in kaj je negativno. Hobsbawm je po mojem mnenju padel prav na tem izpitu.

Peter Vodopivec

⁹ Nathan Gardels, Two Concepts of Nationalism, An Interview with Isaiah Berlin, The New York Review of Books, Volume 37, št. 19, November 21, 1991, str. 19–23.

¹⁰ Vaclav Havel, On Home, The New York Reviews of Books, Volume 37, št. 20, December 5, 1991, str. 49.

Zbornik za zgodovino šolstva in prosvete, 21. Ljubljana : Šolski muzej, 1988. 208 strani.

Zbornik za zgodovino šolstva in prosvete, 22. Ljubljana : Šolski muzej, 1989. 84 strani.

Zbornik za zgodovino šolstva in prosvete, 23. Ljubljana : Šolski muzej, 1990. 193 strani.

Zbornik za zgodovino šolstva in prosvete, 24. Ljubljana, Zagreb : 1991. 187 strani.

Znana stara ljudska modrost nas uči, da je vsaka reč za kaj dobra. Tako je samo po sebi obsodbe vredno kopičenje zamude pri ocenjevanju posameznih števil Zbornika za zgodovino šolstva in prosvete, ki se ga je ocenjevalec končno odločil presekat na nekoliko aleksandrovski način, nehoti prispevalo k zgoščenemu prikazu razvoja te revije iz »zvezne« jugoslovanske v samostojno slovensko. Predstavitev zgoraj omenjenih štirih števil, tako skoraj na anekdotičen način ponavlja proces jugoslovanskega združevanja, ki pa v tem primeru zaradi svoje nenasilnosti nikakor ni tekel po »jugoslovansko«, pač pa je povsem po »češkoslovaškem« združevalnem kopitu. Ob tem pa se spodobi, da najnovejšo, že samostojno slovensko 25. številko Zbornika za zgodovino šolstva z novim dodatkom imena Šolska kronika, predstavimo posebej.

Prvi korak v omenjenem razvoju Zbornika je pomenila njegova 21. številka, ki se nam je za razliko od prejšnjih prva predstavila s posodobljeno prikupnejšo in živahnjejšo »vrhnjo obleko« in notranjo ureditvijo. Osnovni ton tej številki, ki je bila še oblikovana v uveljavljeni zamisli jugoslovanske revije v dobrem pomenu te besede s svojim dolgoletnim uveljavljenim večjezičnim in večnacionalnim pristopom, je dalo predvsem praznovanje devetdesetletnice ljubljanskega Slovenskega šolskega muzeja. Po uvodnem prispevku ravnateljice muzeja Slavice Pavlič, v katerem so predstavljene vse prireditve, povezane s to nedvomno častljivo obletnico, predvsem otvoritev prvega dela stalne razstave o razvoju šolstva na Slo-